

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวน

จังหวัดสมุทรสงครามตอนบน (ตำบลท่าคา อำเภอบางคนที และ ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที)

รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

“สวนนอกบางช้าง” คือ บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน ซึ่งปัจจุบันได้แก่ พื้นที่ในอำเภอบางคนที ตอนบนและอำเภอบางคนที บริเวณนี้เป็นพื้นที่ทำสวนเก่าแก่ นับตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมการทำสวนย่านนี้มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่าง ลุ่มลึกจึงเลือกกรณีศึกษาพื้นที่ 2 ตำบลในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน คือ ตำบลท่าคา อำเภอบางคนที และ ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที ด้วยวิธีการศึกษาโดยใช้ข้อมูลท้องถิ่นเป็นหลัก (สำรวจ สังเกต เก็บข้อมูล จากผู้รู้และใช้ข้อมูลท้องถิ่นทุกรูปแบบ) และใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า จังหวัดสมุทรสงครามเป็นเมืองปากน้ำ มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน มีคูคลองมากกว่า 300 สายเชื่อมโยงกัน ทำให้ดินบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนมีสภาพอุดมสมบูรณ์เหมาะต่อการทำสวน การทำสวนย่านนี้เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศ เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำสวน โดยเฉพาะ การทำสวนแบบยกร่อง มีการทำสวนเตียนหรือสวนพีชล้มลูกและการทำสวนผลไม้มาแต่อดีต ชาวสวนย่านนี้ มีทั้งคนไทยและคนจีนอยู่สืบทอดกันมาหลายชั่วคน ต่างสืบทอดภูมิปัญญาการทำสวน มีการแลกเปลี่ยนทางการค้าและวัฒนธรรม เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมไทยและจีนอย่างแนบแน่นและต่างอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจมา ช้านานจนทำให้วัฒนธรรมชาวสวนไทยจีนบริเวณนี้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่โดดเด่นและน่าสนใจ

การเปลี่ยนแปลงของการทำสวนเตียนและสวนผลไม้เกิดขึ้นในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา มีปัจจัยเนื่อง มาจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก เกิดการสร้างเขื่อน เหนือแม่น้ำแม่กลองและมีการตัดถนนหลายสาย จังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดและเป็นพื้นที่ สวนแบบยกร่องที่เหลืออยู่ในประเทศไทยขณะนี้กำลังได้รับผลกระทบ ดังเช่นในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ ตำบลท่าคาต้องเลิกทำสวนเตียนหันมาทำสวนมะพร้าวแทน ในขณะที่ตำบลดอนมะโนราที่อยู่ถัดขึ้นไปค่อยๆ ลดการทำสวนเตียนลงและหันมาปลูกมะพร้าวมากขึ้น

การเรียนรู้และวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนจะช่วยให้เข้าใจพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง การทำสวน จากอดีตถึงปัจจุบัน เข้าใจวิถีชีวิตวัฒนธรรมทั้งชาวสวนไทยและชาวสวนไทยเชื้อสายจีนที่ยังปรากฏเหลืออยู่ ในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน โดยเฉพาะตำบลท่าคา อำเภอบางคนที และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที ชาวสวนทั้งไทยและไทยเชื้อสายจีนต่างยังภาคภูมิใจในการเป็นชาวสวนอยู่จนทุกวันนี้

คำสำคัญ : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง, สวนนอกบางช้าง, การทำสวนยกร่อง, สวนเตียน, วิถีชีวิต วัฒนธรรมชาวสวนจีนและไทย, ตลาดน้ำ

บทนำ

จังหวัดสมุทรสงครามมีสภาพภูมิศาสตร์และภูมิประเทศคล้ายกรุงเทพมหานคร คือตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านและมีเครือข่ายคูคลองมากมายหลายร้อยสาย ในสมัยอยุธยาปรากฏถึงฐานบ้านสวนเลื่องชื่อคู่กับสวนย่านธนบุรี และนนทบุรี จนมีคำกล่าวว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” “สวนนอกบางช้าง” ก็คือจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณอำเภออัมพวาตอนบนต่อเนื่องกับอำเภอบางคนทีในปัจจุบัน ทุกวันนี้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนและพื้นที่สวนบริเวณนี้ยังมีอยู่ให้ได้ศึกษาเรียนรู้ ในขณะที่สวนในบางกอก (บางกอก บางใหญ่ บางกรวย) เริ่มหมดไป การศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและยังมีค่าอยู่ได้รับการศึกษามากนัก

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการเรียนรู้ “ลุ่มน้ำแม่กลอง : ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวน จังหวัดสมุทรสงคราม” ที่ดำเนินการโดยหมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร งบประมาณประจำปี 2552 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามตอนบน ก่อนที่ข้อมูลเหล่านี้จะหมดไปเพราะการพัฒนาที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่แห่งสายน้ำ เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจพื้นที่กรุงเทพมหานครในอดีตที่เคยเป็นสวนมาก่อน และเพื่อส่งเสริมนักศึกษาปริญญาโท สาขาการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ปีการศึกษา 2551 ได้เรียนรู้กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการออกภาคสนามเก็บข้อมูลในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม 2551-เดือนมิถุนายน 2552

ข้อมูลในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนนี้มีค้อยู่มีในรูปเอกสารนัก โดยเฉพาะเอกสารของทางราชการ การลงศึกษาในพื้นที่ด้วยการสำรวจและเก็บข้อมูลทุกรูปแบบในท้องถิ่นจะทำให้เกิดความเข้าใจในระบบนิเวศ เรียนรู้พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมชาวสวนได้อย่างลุ่มลึก สามารถสร้างองค์ความรู้และประเด็นมุมมองใหม่ได้ ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้จากภายในและใช้ข้อมูลในท้องถิ่นเป็นหลัก

บทความนี้เริ่มต้นด้วยการเสนอภาพรวมของพัฒนาการเมืองสมุทรสงคราม ระบบนิเวศความเป็นมาชุมชนชาวสวนสมุทรสงครามตอนบนหรือ “สวนนอกบางช้าง” โดยเฉพาะบริเวณตำบลท่าคา อำเภออัมพวา และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที ภูมิปัญญาชาวสวน วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนจีนและไทย ชาวสวนกับการการค้าขายแลกเปลี่ยน และชาวสวนสมุทรสงครามตอนบนกับการเปลี่ยนแปลง

การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนสมุทรสงครามตอนบน เป็นการศึกษาวิจัยจากภายในเพื่อสร้างความเข้าใจให้หลายภาคส่วนทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น และหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำรงชีวิตของชาวสวนและวัฒนธรรมชาวสวนเพื่อนำไปสู่การหาแนวทางและการวางแผนการพัฒนาอย่างเหมาะสม มองประโยชน์ของท้องถิ่น มองความสุขและความยั่งยืนของชุมชนและชาวสวนเป็นที่ตั้ง

ความเป็นมาของจังหวัดสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสงครามหรือมักเรียกกันทั่วไปว่า**เมืองแม่กลอง** เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพียง 4 แสนตารางกิโลเมตรเศษ ถือเป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดในประเทศไทย เป็นเมืองท่าขนานหรือเมืองปากน้ำ (ปากแม่น้ำอยู่ติดทะเล)

เมืองปากแม่น้ำซึ่งอยู่ติดทะเลบริเวณอ่าวไทยมีหลายเมือง ได้แก่ **เมืองแม่กลอง** (จังหวัดสมุทรสงคราม) **เมืองมหาชัย** (จังหวัดสมุทรสาคร) **เมืองบางกอก** (กรุงเทพมหานคร) **เมืองปากน้ำ** (จังหวัดสมุทรปราการ) และ**เมืองบางปะกง** (จังหวัดฉะเชิงเทรา)

ภาพที่ 1 : แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองปากน้ำ ได้แก่ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ และฉะเชิงเทรา
ที่มา : สุรจิต ชिरเวทย์ (บรรณาธิการ) : 2549, น.95.

บรรดาเมืองเหล่านี้ล้วนอยู่ในพื้นที่ตอนล่างสุดของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาใหม่ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มต่ำ เกิดจากดินตะกอนของแม่น้ำทั้งแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำบางปะกงพัดพามาทับถม บริเวณเหล่านี้จึงเป็นพื้นที่ดินชุ่มน้ำ มีแม่น้ำลำคลองสาขามากมายเป็นเครือข่ายสายน้ำ และยังมีลำน้ำลักษณะต่างๆ เช่น แพรก ลำราง ลำปะโดง ซอยแยกจากคลองเข้าสู่สวนและป่าชายเลนอีกนับพันสายที่ซับซ้อนกันราวกับใยแมงมุม [สุรจิต ชีรเวทย์ (บรรณธิการ), 2549 : 43-44]

บรรดาเมืองท้ายน้ำหรือเมืองปากน้ำจึงเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำหลากในฤดูฝน และอยู่ใต้อิทธิพลการขึ้นลงของน้ำทะเล เมืองเหล่านี้จึงเป็นทั้งเมืองท่า เมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารทะเลเพราะมีป่าชายเลน การปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศดังกล่าวทำให้เมืองเหล่านี้เต็มไปด้วยชุมชนบ้านสวนกึ่งทะเลนับแต่อดีตสืบมาจนทุกวันนี้

ปัจจุบันเมืองแม่กลองหรือจังหวัดสมุทรสงคราม น่าจะเป็นเมืองท้ายน้ำหรือเมืองปากน้ำเมืองเดียวที่ระบบนิเวศยังคงค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเมืองแม่กลองซึ่งเป็นคนเก่าแก่ตั้งถิ่นฐานอยู่สืบกันมาช้านานส่วนใหญ่ต่างยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบชาวสวนดั้งเดิมอยู่ ยังคงช่วยกันรักษาระบบนิเวศ ยังรักถิ่นฐาน ไม่ยอมขายที่ดิน และช่วยกันมีบทบาทในการพิทักษ์มิให้เกิดการพัฒนาในเชิงทำลาย

จังหวัดสมุทรสงครามตั้งชุมชนขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่อย่างน้อยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ได้ปรากฏร่องรอยชุมชนเก่าแก่บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน คือ บริเวณริมคลองอ้อมและบริเวณสองฝั่งริมแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่บริเวณอำเภอมัทพวาขึ้นมาถึงอำเภอบางคนที บริเวณพื้นที่ดังกล่าวล้วนเป็นชุมชนชาวสวนเก่าแก่ดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีอีกชุมชนเก่าแก่อีกชุมชนหนึ่งซึ่งอยู่จังหวัดสมุทรสงครามตอนล่างและอยู่ริมทะเล คือ ชุมชนบ้านยี่สาร [ศรีศักร วัลลิโภดม อ่างใน สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณธิการ), 2548 : 28-29]

ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการตรากฎหมายในปี พ.ศ. 1998 ทำให้เราทราบว่าเมืองแม่กลองเกิดขึ้นแล้ว และมีผู้ปกครองที่มีราชทินนาม **“พระสมุทรสงคราม”** ปกครอง ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) มองซิเออร์เซเบร์ต หนึ่งในคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เดินทางกลับฝรั่งเศสด้วยเส้นทางที่ผ่านเมืองแม่กลองและได้บันทึกเล่าตอนหนึ่งว่า **เมืองแม่กลองนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง และอยู่ห่างจากทะเลเพียง 1 ไมล์ เป็นเมืองใหญ่กว่าเมืองท่าจีน มีป้อมหนึ่งป้อม ซึ่งมีหอรบเล็กๆ 4 แห่ง** แสดงให้เห็นถึงเมืองแม่กลองในขณะนั้นอยู่ใกล้ปากแม่น้ำแม่กลอง และคงมีความสำคัญพอสมควรแล้ว [คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2543 : 33]

ครั้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172-2199) เมืองแม่กลองมีฐานะเป็น **หัวเมืองชั้นตรี** ขึ้นกับเมืองราชบุรี เจ้าเมืองแม่กลองระยะนี้มีราชทินนามว่า **พระแม่กลองบุรี**

ในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 **เมืองแม่กลอง**ได้เปลี่ยนมาใช้ชื่อทางการว่า **เมืองสมุทรสงคราม** [เทพ สุทธสารทูล, 2512 : 1-2] แต่ชาวบ้านและคนทั่วไปก็ยังมักเรียกว่า **เมืองแม่กลอง**อยู่นั่นเอง

ในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) โปรดฯ ให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งจากเมืองชลบุรี ระยอง กาญจนบุรี และราชบุรีมาตั้งเป็นกองทหารรักษา**ค่ายที่บางกุ้ง** (ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองด้านตะวันตก ในตำบลบางกุ้ง อำเภอบางคนที ห่างจากตัวอำเภอสุมทิสสงครามขึ้นไปเพียง 10 กิโลเมตร) และต่อมาเกิดการรบที่ค่ายบางกุ้ง กองทัพไทยสามารถโจมตีและขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2311 [คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2543 : 34-35]

เมืองสมุทรสงครามมีบทบาทมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2352) เพราะเป็น**เมืองราชินิกุล ณ บางช้าง** เนื่องจาก**กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี** ทรงเป็นชาวเมืองสมุทรสงคราม และต่อมาทรงเป็นอัครมเหสีหรือพระบรมราชินีองค์แรกของราชวงศ์จักรี **พระราชโอรสคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** ทรงมีพระราชสมภพที่เมืองสมุทรสงคราม นอกจากนี้พระญาติพระวงศ์ของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทั้งตระกูลขุนนาค ตระกูลชูโต สวัสดิ์ชูโต แสงชูโต ณ บางช้าง ภมรบุตร ล้วนมีถิ่นฐานในจังหวัดสมุทรสงคราม [สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549 : 82-84]

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2364-2394) ทรงห่วงเกรงญวนจะยกกำลังทางเรือมารุกราน จึงโปรดฯ ให้สร้างป้อมขึ้นตามปากแม่น้ำที่สำคัญ เริ่มจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ปากแม่น้ำท่าจีน ปากแม่น้ำแม่กลอง ปากแม่น้ำบางปะกง และปากแม่น้ำจันทบุรี สำหรับป้อมที่ปากแม่น้ำแม่กลอง โปรดฯ ให้ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นแม่กองสร้างป้อมไว้ทางฝั่งตะวันออกต่อจากวัดบ้านแหลม แล้วพระราชทานนามว่า **“ป้อมพิฆาตข้าศึก”** (ปัจจุบันคือพื้นที่บริเวณโรงพยาบาลสมุทรสงคราม) [คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2543 : 42]

นอกจากนี้ยังโปรดฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) **จ้างชาวจีนชุดลอกคลองสุนัขหอน** ในปี พ.ศ. 2371 เป็นเงินถึง 8,176 บาท (เพ็งอ้ง) **ทำให้การคมนาคมจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ลุ่มน้ำท่าจีน และลุ่มน้ำแม่กลองบริเวณอำเภอสุมทิสสงครามตอบบนสะดวกยิ่งขึ้น** ช่วยในการส่งเสริมการขยายตัวทางการค้า ทำให้ผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองสมุทรสงครามมากขึ้น

ครั้นสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) โปรดฯ ให้ **ขุดคลองดำเนินสะดวก** จากปากคลองบางยาง แม่น้ำท่าจีน (อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร) ไปเชื่อมกับคลองบางนกแขวก ออกสู่แม่น้ำแม่กลอง (ที่ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม) เป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร โดยใช้แรงงานชาวจีน [สุตารา สุจฉายา, 2541 : 450] ต่อจากนั้นได้มีการขุดคลองซอยจากคลองดำเนินสะดวกบรรจบกับ คลองต่างๆ ทั้งตอนบนอันเป็นพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และตอนล่างอันเป็น พื้นที่ของอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกทำสวน ทำให้การ คมนาคมสะดวก สามารถเข้าออกสู่แม่น้ำท่าจีนและต่อมายังกรุงเทพฯ ได้ด้วยคลองภาษีเจริญ (ซึ่งขุดในสมัยรัชกาลที่ 4 เชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยา)

ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) โปรดฯ ให้มีการปฏิรูปการปกครองส่วนกลางเป็น 12 กระทรวงขึ้นในปี พ.ศ. 2435 และโปรดฯ ให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ดูแลการปกครองหัวเมืองทั้งปวง รวมทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม ด้วย นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2437 ยังโปรดฯ ให้มีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคด้วยระบบ มณฑลเทศาภิบาล โดยรวมหลายเมืองเข้าเป็นมณฑล แต่ละมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลปกครอง ดูแลกำกับผู้ว่าราชการเมืองต่างๆ ในมณฑลของตน

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2437 จึงโปรดฯ ให้รวมเมือง 6 เมือง ได้แก่ **เมืองราชบุรี เมือง กาญจนบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองประจวบคีรีขันธ์ และเมืองสมุทรสงคราม เข้าไว้ด้วยกันเป็นมณฑลราชบุรี**

นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังโปรดฯ ให้สร้าง**ทางรถไฟสายแม่กลอง** (จากเขต คลองสาน ฝั่งธนบุรี ไปถึงอำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม) ทำให้การคมนาคมสะดวก การ ค้าขายและเศรษฐกิจขยายตัวขึ้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) โปรดฯ ให้แยกเมืองปราณบุรีไปรวมเข้ากับเมืองประจวบคีรีขันธ์ มณฑลราชบุรีจึงเหลือเพียง 5 เมือง และต่อมาในปี พ.ศ. 2459 ได้มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนคำว่า **เมืองเป็นจังหวัด** [อ้างแล้ว : 43]

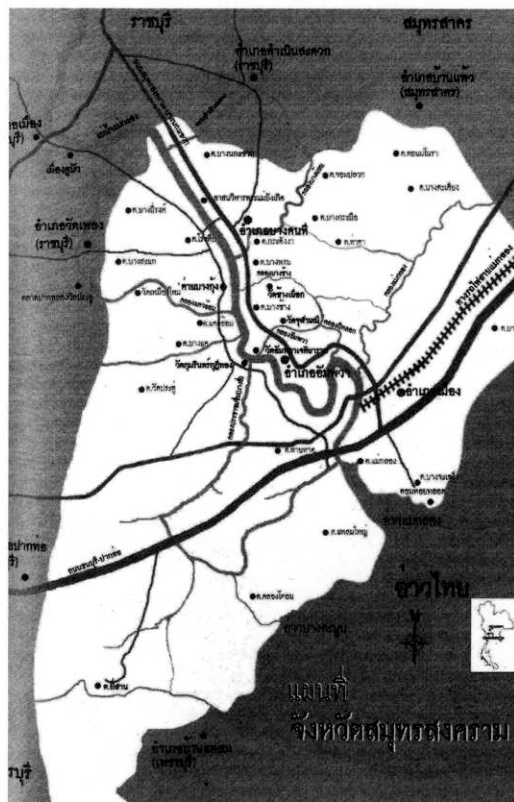
เมืองสมุทรสงครามจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดสมุทรสงครามนับแต่นั้นมา

ระบบนิเวศ : ลักษณะพื้นที่และการทำมาหากิน ของจังหวัดสมุทรสงคราม

ปัจจุบันจังหวัดสมุทรสงครามมีพื้นที่ 416,707 ตารางกิโลเมตร (26,441 ไร่) แบ่งเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบางคนที อำเภออัมพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม

อาณาเขตจังหวัดสมุทรสงคราม

- ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรสาคร
- ทิศใต้ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย และจังหวัดเพชรบุรี
- ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร
- ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 2 : แผนที่จังหวัดสมุทรสงคราม
ที่มา : สัจจิตต์ วงษ์เทศ, 2549 : 17.

ภูมิประเทศทั่วไปของจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านจากเหนือลงใต้ ผ่านอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา และออกปากอ่าวที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม พื้นที่เกือบทั้งหมดของจังหวัดเป็นที่ราบชายฝั่ง มีความลาดเอียงไปทางชายฝั่งทะเล (ที่ยาวประมาณ 23 กิโลเมตร) มีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายทั่วพื้นที่มากกว่า 300 สาย คลองเหล่านี้จะช่วยระบายน้ำระหว่างพื้นที่ตอนบนกับตอนล่างฝั่งทะเล ทุกวันจะมีน้ำขึ้นน้ำลงที่อ่าวไทย ส่งผลให้เกิดน้ำทะเลหนุนเข้ามาตามแม่น้ำแม่กลองและคูคลองเครือข่ายสายน้ำต่างๆ เป็นเหตุให้จังหวัดสมุทรสงครามมีสภาพน้ำแตกต่างกันไปในพื้นที่ต่างๆ กล่าวคือ

เขตน้ำเค็ม คือพื้นที่ตั้งแต่ริมฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงครามตอนล่างและตอนกลาง กับอำเภออัมพวาตอนล่าง มีสภาพเป็นน้ำเค็ม

เขตน้ำกร่อย คือพื้นที่ถัดจากเขตน้ำเค็มเข้าไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตร ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงครามตอนบน และเขตอำเภออัมพวาตอนกลางมีสภาพน้ำเป็นน้ำกร่อย

เขตน้ำจืด คือพื้นที่ถัดจากพื้นที่น้ำกร่อยขึ้นไป ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภออัมพวาตอนบน และอำเภอบางคนทีทั้งหมดมีสภาพเป็นน้ำจืดสามารถนำมาใช้อุปโภค บริโภคได้ [อ้างแล้ว : 2]

จึงมีคำกล่าวว่าจังหวัดสมุทรสงครามหรือเมืองแม่กลอง “เป็นเมือง 3 น้ำ” มีทั้งน้ำเค็ม น้ำกร่อยและน้ำจืด

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศหรือระบบนิเวศมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตวัฒนธรรมและการทำมาหากินของชาวจังหวัดสมุทรสงคราม [สุรจิต ชีรเวทย์ (บรรณาธิการ),

2549 : 43-45]

ภาพที่ : 3 สวนเตียน (เก็บข้อมูลวันที่ 1 เมษายน 2552)

พื้นที่ตอนบน

เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีน้ำจืด (น้ำขึ้นและน้ำลงส่วนใหญ่เป็นน้ำจืด) พื้นที่ตอนบนคืออำเภอบางคนทีส่วนใหญ่ในอดีตจึงทำสวนไม้ล้มลุกหรือที่เรียกว่าสวนเตียน ได้แก่ พริก หอม กระเทียม ยาจืด ผัก ถั่ว เป็นต้น การทำสวนเตียนนับเป็นการทำสวนแบบดั้งเดิมของจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนมานานนับร้อยปี ผลผลิตที่มีชื่อเสียง คือ พริก หอม และกระเทียม เป็นต้น ปัจจุบันสวนเตียนเริ่มมีน้อยลงเพราะชาวบ้านเริ่มมาทำสวนมะพร้าวมากขึ้น

พื้นที่ตอนกลาง

พื้นที่น้ำกร่อย (น้ำเค็มขึ้นถึง) คือ พื้นที่อำเภออัมพวาตอนบน และอำเภอเมืองสมุทรสงครามตอนบน ในอดีตพื้นที่บริเวณนี้ตอนบนจะปลูกไม้ล้มลุกหรือที่เรียกว่าสวนเตียน และสวนผลไม้ยืนต้นที่มีชื่อเสียง ได้แก่ มังคุด ทุเรียน ลำไย ชมพู่ หนามพลู และมะพร้าว เป็นต้น ต่อมาระยะหลังมักเกิดภาวะน้ำท่วมรุนแรงและมีการสร้างเขื่อนที่ต้นน้ำแม่น้ำแม่กลอง ส่งผลให้น้ำเค็มรุกหนัก ผลไม้เหล่านี้เสียหายล้มตาย ปัจจุบันชาวบ้านต้องหันมาปลูกมะพร้าว ลั่นจี่และส้มโอเป็นหลัก

พื้นที่ตอนล่าง

เนื่องจากติดทะเลจึงเป็นพื้นที่น้ำเค็มและอยู่ในอิทธิพลน้ำเค็มนาน ได้แก่ บริเวณอำเภอเมืองสมุทรสงครามตอนกลาง และอำเภออัมพวาตอนล่าง พื้นที่บริเวณนี้จึงสามารถปลูกมะพร้าวได้บ้าง แต่ส่วนใหญ่ทำนาเกลือ นากุ้ง ประมง ทำป่าโกงกาง และเผาถ่าน

ภาพที่ 4 : การเผาถ่าน ไม้โกงกาง

ภาพที่ 5 : นาเกลือ (เก็บข้อมูลวันที่ 21 มีนาคม 2552)

ส่วนการทำนาข้าวนั้นเนื่องจากพื้นที่บางส่วนของจังหวัดสมุทรสงครามติดชายฝั่งทะเล จึงมีสภาพดินค่อนข้างเค็ม พื้นที่ส่วนใหญ่ยังประสบกับปัญหาน้ำเค็ม ทำให้จังหวัดสมุทรสงคราม มีพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกข้าวได้น้อยมาก คือ มีเฉพาะที่ตำบลแพรกกหนามแดง ตำบลวัดประดู่ เขตอำเภออัมพวา ซึ่งมีเนื้อที่เพียง 3,500 ไร่เท่านั้น และสามารถทำนาได้ปีละครั้งเพราะต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก พันธุ์ข้าวที่ปลูกต้องเหมาะสมคือพอนสภาพดินค่อนข้างเค็มได้ ได้แก่ ข้าวพันธุ์เหลืองประทิว ผลผลิตข้าวจึงไม่พอเพียงต่อการบริโภคภายในจังหวัด

ภาพที่ 6 : ภาพเก่าการปลูกข้าวในร่องสวน ที่มา สุรจิต ชีรเวทย์ (บรรณาธิการ) : 2548, น.17.

อย่างไรก็ตามชาวสวนสมุทรสงครามในอดีตได้ปรับตัวและใช้ภูมิปัญญาปลูกข้าวในอีกลักษณะหนึ่ง คือ การปลูก “ข้าวนาสวน” เป็นการปลูกข้าวหรือทำนาในร่องสวน เมื่อถึงฤดูฝน ซึ่งตรงกับฤดูข้าวนาปีทั่วไป ชาวสวนโดยเฉพาะตอนบนของอำเภอเมืองสมุทรสงครามและตอนบนของอำเภออัมพวาจะยกร่องสวนกว้างประมาณ 4 วา ใช้จอบพินดินทำให้ดินโปร่งแล้วทำการปลูกข้าวลงไปในเรื่องที่พินดินระหว่างกลาง เป็นการปลูกข้าวแบบนาดำ ข้าวที่ผลิตได้ในร่องสวนหรือที่เรียกว่า “ข้าวนาสวน” นี้มีเพียงพอรับประทานในครัวเรือนเท่านั้น [สุรจิต ชีรเวทย์ (บรรณาธิการ), 2549 : 17] แต่ปัจจุบันการปลูก “ข้าวนาสวน” หดไปแล้วเนื่องจากการหาซื้อข้าวในตลาดง่ายไม่จำเป็นต้องปลูกเอง

“บางช้าง” ชุมชนชาวสวนเมืองสมุทรสงครามตอนบน

จังหวัดสมุทรสงครามในอดีตจะมีชุมชนชาวสวนอยู่บริเวณตอนบน คือ บริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองและลำคลองสาขาต่างๆ ทั้งซีกฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ชุมชนชาวสวนของเมืองสมุทรสงคราม ตอนบนนี้ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอบางคนทีและอำเภออัมพวาตอนบน ซึ่งบริเวณย่านนี้มีชื่อเสียงด้านแหล่งเพาะปลูกพืชผักและผลไม้ มานับแต่สมัยอยุธยาและเรียกขานกันมาช้านานว่า **สวนนอกบางช้าง**

บางช้างคือบริเวณใต้ของจังหวัดสมุทรสงคราม

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“คนทั่วไปแต่ก่อนรู้จักอัมพวาในชื่อของบางช้าง และรู้จักเท่าๆ กับบางกอก เพราะต่างก็เป็นย่านของชาวสวนเหมือนกัน ดังเช่นมีคำเรียกกันติดปากว่า สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง หรือ บางช้างสวนนอก บางกอกสวนใน เป็นต้น เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของทั้งสองแห่งคล้ายคลึงกันทำให้การปรับตัวของคนเข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน”

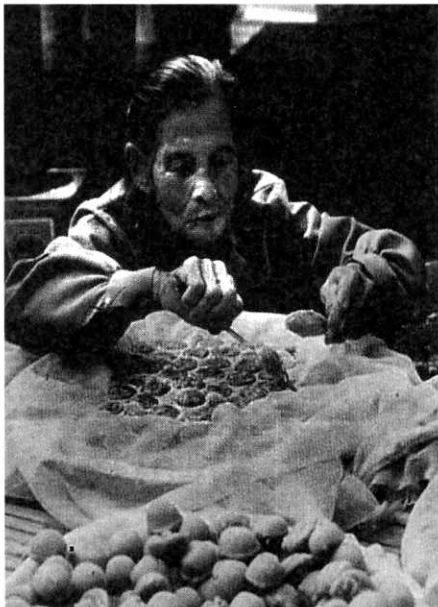
“... ทั้งบางกอก และบางช้างต่างก็อยู่ในบริเวณที่ดอน อันเกิดจากการทับถมของลำน้ำที่คดเคี้ยวไปมากก่อนที่จะออกจากทะเล เพื่อการคมนาคมและอุปโภคบริโภครวมทั้งเพื่อการทำสวนเช่นเดียวกัน และโดยตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของทั้งสองบางนี้น่าจะพัฒนาขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันแต่ทางบางกอกนั้นเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญกว่า...” [คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2543 : 28]

นอกจากนี้ รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดมยังให้ความเห็นอีกว่า มีการพบร่องรอยเก่าแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงคราม 2 แห่งที่สำคัญ คือ ชุมชนบริเวณแม่น้ำอ้อมและชุมชนบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่อำเภออัมพวาขึ้นไปจนถึงอำเภอบางคนที ขยายเข้าไปตามลำคลองสาขาต่างๆ มากมาย

ชุมชนบริเวณแม่น้ำอ้อมและบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่อัมพวาขึ้นไปถึงอำเภอบางคนทีนี้ คือ บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนนั่นเอง ล้วนเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวสวนที่เก่าแก่ที่สุดที่มีชื่อเรียกขานกันมานับตั้งแต่สมัยอยุธยาว่า “สวนนอก” ชาวสวนบริเวณนี้ยังคงสืบต่อ วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนอยู่จนทุกวันนี้ ในขณะที่บริเวณสวนใน คือ บางกอก บางใหญ่ บางกรวย กำลังอยู่ในลักษณะที่ล่มสลายอันเกิดจากการขยายตัวของชุมชนเมือง [อ้างแล้ว : 29]

อาจารย์สัจด์ ใจพรหม ชาวสวนตำบลจอมปลวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ที่สืบทอดการทำสวนจากบรรพบุรุษให้ความเห็นว่า คำว่า**บางช้าง** ในอดีตมิได้หมายถึงตำบลบางช้างในปัจจุบันที่เกิดจากการแบ่งเขตการปกครองของกระทรวงมหาดไทย แต่หมายถึงบริเวณ**พื้นที่โดยรวมตั้งแต่บริเวณเขตต่ออำเภอดำเนินสะดวกลงมาถึงอำเภอบางคนทีและอำเภอมัมพวาตอนบน** หรือหมายรวมถึงพื้นที่จังหวัดราชบุรีตอนล่างและจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนด้วย [อาจารย์สัจด์ ใจพรหม, 13 มิถุนายน 2552]

บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนจึงเป็นชุมชนชาวสวนที่เกาะตัวริมน้ำที่เป็นเครือข่ายสายน้ำเชื่อมต่อกันดังร่างแห มีลักษณะของการเป็นบ้านสวนและสวนริมน้ำ ริมลำคลองสาขา และลำปะโดงต่างๆ นับร้อยๆ สายเชื่อมโยงกัน ก่อนที่จะกลายเป็นย่านปลูกมะพร้าว ทำน้ำตาลมะพร้าวที่มีชื่อเป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ในอดีตเป็นย่านปลูกพืชล้มลุก เช่น พริก หอม กระเทียม หมากรุก ยาสูบ และผักต่างๆ จนเลื่องลือชื่อนานับร้อยกว่าปี โดยเฉพาะผลผลิตน้ำตาล พริก และหอมกล้านขึ้นชื่อด้านคุณภาพ [สุรจิต ชีรเวทย์, 2549 : 178] เช่น **น้ำตาลบางช้าง**ได้ชื่อว่ามีรสหวาน หอมและมัน **พริกบางช้าง**เม็ดโต ไม่เผ็ดมาก และหมากบางช้างเนื้อละเอียด แน่น นุ่ม มีรสมันและฝาด **บางช้าง**ในอดีตจึงเป็นพื้นที่สวนที่มีคุณภาพดีมีชื่อเสียงมาช้านาน

ภาพที่ 7 : น้ำตาลบางช้าง พริก และยาสูบ
ที่มา : สุรจิต ชีรเวทย์ : 2549, น.154, 28.

ภาพที่ 8 : หมาบกางซ้าง

การทำสวนในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามตอนบนจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในระบบนิเวศ การทำสวนแบบยกร่อง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาวสวน พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชาวสวนย่านที่เคยเป็นบางซ้างสวนนอกที่ยังดำรงอยู่ ในขณะที่บางกอกสวนในไม่ค่อยมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนเหลืออยู่ให้เรียนรู้มากนัก

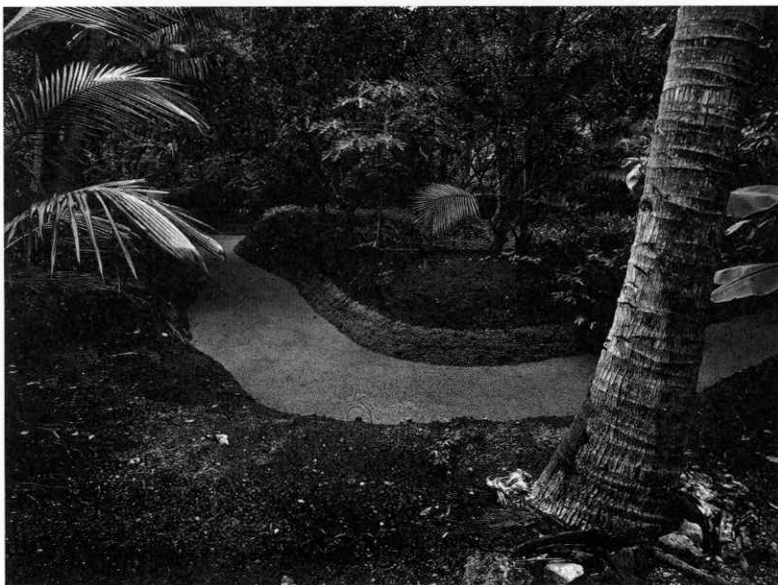
ภูมิปัญญาการทำสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน

การทำสวนในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนมีลักษณะเป็นการทำสวนแบบยกร่องเช่นเดียวกับการทำสวนย่านบางกอก บางใหญ่ บางกรวย หรือที่เรียกว่า สวนในบางกอกในอดีต เนื่องจากการปรับตัวให้เหมาะสมกับระบบนิเวศที่เป็นที่ราบลุ่มมีลำคลองหลายสายและมักได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลงอันเป็นผลมาจากการอยู่ใกล้ปากอ่าว วัฒนธรรมการทำสวนแบบยกร่องจึงเป็นลักษณะเด่นของบริเวณนี้

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดมได้ตั้งข้อสังเกตว่า

“การทำสวนแบบยกร่องเป็นชนิด มีร่องน้ำและลำปะโดงเป็นรูปแบบในการจัดการน้ำ รูปแบบและวิธีการจัดการน้ำเช่นนี้ไม่พบในบริเวณภาคอื่น เช่น บริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ แต่กลับเป็นรูปแบบและลักษณะการทำสวนแบบผู้คนในมณฑล กวางตุ้ง กวางสี ทางตอนใต้ของจีน”

“ฉะนั้น คนที่เป็นชาวสวนในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 21 ขึ้นไป หรือก่อน พ.ศ. 2000 น่าจะมีความสัมพันธ์กับผู้คนที่ทางตอนใต้ของประเทศจีน คงมีการเคลื่อนย้ายผู้คนทางตอนใต้ของประเทศจีน เข้ามาตั้งถิ่นฐานตามปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทำจีน และแม่กลอง โดยยึดพื้นที่ตามป่าชายเลนและบริเวณที่ลุ่มต่ำของแม่น้ำตอนใกล้กับปากอ่าว เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในการประมง รวมทั้งการค้าขายกับผู้คนที่อยู่ภายในกับที่มาจากภายนอกทางโพ้นทะเล” [สุจิตต์ วงษ์เทศ อ้างจากศรีศักร วัลลิโภดม, 2548 : 55]

ภาพที่ 9 : สวนยกร่อง สมุทรสงคราม

คนรุ่นใหม่ที่เคลื่อนย้ายมาจากทางใต้ของประเทศจีนคงเอาความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้มาปรับใช้ในพื้นที่ที่มีดินแบบลิกจิดลักเค็ม อันเป็นระบบนิเวศแบบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาใหม่ทั้งบริเวณ**บางกอกสวนใน** และบริเวณ**บางช้างสวนนอก**

จากการสำรวจและศึกษาพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามตอนบนโดยภาพรวมจะเห็นวัฒนธรรมการทำสวนแบบยกร่องกระจายเต็มไปหมด และเมื่อสอบถามรายละเอียดลงไปจะพบว่าชาวสวนบริเวณนี้บรรพบุรุษล้วนเป็นชาวจีนและมีการทำสวนแบบยกร่อง นอกจากนี้ในอดีตกว่าร้อยปีมาแล้ว ชาวสวนเชื้อสายจีนต่างทำสวนเตียนกันแทบทั้งนั้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นจึง**เลือกศึกษากรณีชุมชนชาวสวนย่านตำบลท่าคา อำเภอมัทพวา และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที** ที่มีพื้นที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งในอดีตกว่าร้อยปีบริเวณนี้ล้วนเป็นพื้นที่ทำสวนเตียนมาก่อน ต่อมาค่อยๆ มีพัฒนาการและเลิกทำสวนเตียนโดยตำบลท่าคาเลิกทำสวนเตียนก่อน โดยหันมาปลูกมะพร้าวแทน สวนเตียนที่ตำบลท่าคาปรับเปลี่ยนมาเป็นสวนมะพร้าวไปหมดเมื่อราว 30 ปีที่ผ่านมา ส่วนที่ตำบลดอนมะโนราเกิดการปรับเปลี่ยนทำสวนมะพร้าวช้ากว่าเพราะเป็นที่ดอน น้ำเค็มรุกล้ำช้ากว่าถึงแม้ปัจจุบันพื้นที่ตำบลดอนมะโนราจะปลูกมะพร้าวมากขึ้น แต่ยังมีการทำสวนเตียนเหลืออยู่แห่งเดียวในอำเภอบางคนที และถือเป็นแห่งเดียวในจังหวัดสมุทรสงครามที่ยังมีการทำสวนเตียนอยู่ในปัจจุบัน

สวนเตียน คือ อะไร

สวนเตียน หมายถึง สวนที่ปลูกพืชล้มลุก รวมทั้งพืชผัก ที่มีวงจรอายุสั้นๆ ไม่ยาวนานคนเฒ่า คนแก่ในย่านตำบลท่าคา อำเภอมัทพวา และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที เล่าว่าในอดีตบริเวณทั้งสองตำบลนี้ต่างทำสวนเตียนแบบยกร่องกันทั้งสิ้น

ลักษณะสวนเตียนในย่านสองตำบลนี้ ในอดีตจะปลูกพืชและผักหลากหลายชนิด เช่น ปลูกพริก หอม กระเทียม และยาจิด เป็นหลัก นอกจากนี้ยังปลูกพืชผักอื่นๆ อีก เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือ ข้าวโพด ถั่วแระ ผักกาดขาว กุ้ยฉ่าย คื่นช่าย และถั่วคุด (ถั่วลันเตา) เป็นต้น การปลูกพืชเหล่านี้เป็นลักษณะการทำสวนยกร่อง

พัฒนาการการทำสวนเตียน จากการเข้าไปศึกษาในพื้นที่ทั้ง 2 ตำบลด้วยการสังเกตและสอบถามชาวบ้านส่วนมากมักเล่าว่า ตนมีเชื้อสายจีนอยู่กันมา 3-4 ชั่วคน บรรพบุรุษต่างทำสวนเตียนและได้สืบทอดการทำสวนเตียนมาไม่ต่ำกว่าร้อยปี ดังนั้นการทำสวนเตียนในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนน่าจะมีมาตั้งแต่ก่อน หรือประมาณรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) เป็นอย่างน้อย และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) ยังได้ปรากฏการทำสวนเตียนอยู่ชัดเจน จากการระบุไว้ในสมุดตราขุรีว่า จังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ล้วนทำสวนเตียน

การทำสวนเตียนในอดีตนอกจากจะเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาแล้ว ยังต้องพึ่งพาธรรมชาติและแรงงานในครอบครัว

ภูมิปัญญาการทำสวน ด้วยระบบนิเวศที่มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีเครือข่ายสายน้ำทั้งแม่น้ำลำคลองเป็นเครือข่ายโยงใย ที่นอกจากจะใช้ประโยชน์ด้านการคมนาคมและการอุปโภคบริโภคแล้ว ยังใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม การปรับตัวของชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน โดยเฉพาะย่านตำบลท่าคาและตำบลดอนมะโนรา จึงมีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในการทำสวนแบบยกร่อง

สวนแต่ละสวน เราเรียกว่า “ชนิด” ใน 1 ชนิดจะมีการยกร่อง ระหว่างร่องจะมีร่องน้ำกั้นกลางเป็นทางน้ำเล็กๆ เรียกว่า “ท้องร่อง” รอบร่องสวนหลายๆ ร่องจะมีคันดิน หรือ เรียกว่า “คันสวน” ล้อมรอบโดยจะยกสูงกว่าระดับร่องสวนที่อยู่ภายในเพื่อป้องกันน้ำท่วม

การวางร่องจะแตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นที่ การวางร่องสวนมี 2 แบบ **แบบแรก** เป็นการวางร่องสวนขวางตะวัน (วางแนวเหนือ-ใต้) พืชผักผลไม้ในร่องสวนจะได้รับแสงแดดทั้งสองข้างในตอนกลางวัน **แบบที่สอง** เป็นการวางร่องสวนตามตะวัน (วางแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก) พืชผักผลไม้ในร่องสวนจะได้รับแสงแดด แต่น้ำที่อยู่ในท้องร่องสวนจะค่อนข้างร้อน การทำร่องสวนทั้งสองแบบยังปรากฏให้เห็นทั้งในตำบลท่าคาและตำบลดอนมะโนราอยู่ ซึ่งบรรพบุรุษทำร่องสวนแบบใดไว้ลูกหลานจะทำสืบทอดกันมา [คุณวินัย-คุณวรรณ ใจหลัก, 21 เมษายน 2552]

การจัดการน้ำ นับเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของชาวสวนย่านนี้ เนื่องจากพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามอยู่ติดทะเล และได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลมีน้ำขึ้นน้ำลงทุกวัน อีกทั้งในฤดูฝนแม่น้ำแม่กลองจะมีน้ำหลากและสูง การควบคุมน้ำให้เหมาะสมต่อการเพาะปลูกจึงจำเป็นอย่างยิ่ง สวนทุกชนิดจึงมีการจัดการน้ำ เช่น ใช้ท่อฝังไว้ด้านใดด้านหนึ่งของคันสวนเชื่อมกับลำประโดงหรือคลอง โดยมีการเปิด-ปิด ได้เพื่อให้ น้ำจากด้านนอกเข้าสวน หรือกันมิให้น้ำจากภายนอกเข้าสวนมากเกินไป นอกจากนี้ยังใช้ระหัดนำน้ำเข้าสวนและระบายน้ำออกจากสวนได้ตามความต้องการโดยผ่านบริเวณ “นาหมอน” หรือหัวร่องที่ติดกับคลองซึ่งเป็นทางเข้าของน้ำจากคลองสู่ชนิดสวน การนำน้ำเข้า-ออกเช่นนี้ชาวสวนเรียกว่า “ถิบน้ำเข้า ถิบน้ำออก” ปัจจุบันยังปรากฏภูมิปัญญาเหล่านี้ให้เห็นอยู่ ถึงแม้จะใช้เครื่องยนต์มาสูบน้ำเข้าออกบ้างแล้วก็ตาม [คุณวินัย-คุณวรรณ ใจหลัก, 21 เมษายน 2552]

การใช้แรงงานในครอบครัว มีความจำเป็นต่อการทำสวนมาก โดยเฉพาะสวนเตียน จำเป็นต้องใช้แรงงานในครัวเรือนมากเพราะเป็นพืชระยะสั้นที่ต้องการการดูแล และการเก็บเกี่ยวตลอดจนการผลิต ดังนั้นในอดีตการทำสวนเตียนจึงเป็นวัฒนธรรมที่ทำกันโดยอาศัยแรงงานภายในครอบครัวเป็นหลัก มีลักษณะเศรษฐกิจแบบพอเพียงเกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันมากกว่า

การทำสวนจึงเป็นอาชีพที่ต้องการความอดทน ความขยัน และความสม่ำเสมอ ชาวจีนมักได้รับการยอมรับในคุณสมบัติเหล่านี้ ทำให้พื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามตอนบนโดยเฉพาะตำบลท่าคา และตำบลดอนมะโนรา เป็นพื้นที่ที่มีเกษตรกรเชื้อสายจีนอพยพเข้าไปอยู่ และมีบทบาทในการทำสวนแบบยกร่องมาช้านานไม่ต่ำกว่าร้อยปี

วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน (ศึกษากรณี ตำบลท่าคา อำเภออัมพวาและตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที)

ชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนโดยเฉพาะบริเวณตำบลท่าคา อำเภออัมพวา และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนทีซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในวิถีชีวิตการทำสวน และทุกวันนี้ก็ยังคงมีการทำสวนสืบต่อมา ชาวสวนทั้งไทยเชื้อสายจีนและชาวสวนไทยต่างสืบทอดภูมิปัญญาการทำสวนจากบรรพบุรุษมาช้านาน แม้จะมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมบ้างแต่วัฒนธรรมบางอย่างก็เกิดการผสมผสาน เกิดการยอมรับ และอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน

วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนไทยเชื้อสายจีน

จากการลงพื้นที่ย่านสวนในตำบลท่าคา อำเภออัมพวา ต่อเนื่องเข้าไปในย่านสวนตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที พบว่า ชาวสวนที่ทำสวนเตียนและทำสวนผลไม้มักมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีนมาจากเมืองจีน [บรรจง ธนิกกุล, 21 เมษายน 2552] บางคนอพยพเข้ามาก่อน บางคนอพยพเข้ามาเมื่อมีการขุดคลองดำเนินสะดวกในสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2410) บางคนอพยพเข้ามาในราวสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) และบางคนก็อพยพตามเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในภายหลัง ชาวจีนเหล่านี้ได้ตั้งรกราก รับจ้าง ทำสวน ค้าขาย และต่อมามากแต่งงานกับชาวสวนไทยมีลูกหลานทำสวนสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ชาวสวนหลายครอบครัวในย่านตำบลท่าคาและตำบลดอนมะโนรา ล้วนมีบรรพบุรุษเชื้อสายจีนทั้งจีนแต้จิ๋ว ไทหล่า และฮกเกี้ยน ในอดีตชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นแรงงาน รับจ้างบ้าง บุกเบิกที่ดินทำสวนบ้าง แต่งงานกับคนไทยในพื้นที่ ชาวจีนเหล่านี้ต่างนำความเชื่อและวิถีชีวิตประเพณีแบบจีนเข้ามาสู่สังคมชาวสวนในจังหวัดสมุทรสงคราม หลักฐานที่สำคัญ คือ ศาลเจ้าเก่าแก่หลายแห่ง ประเพณีการไหว้เจ้า กินเจ และการประกอบพิธีที่สำคัญแบบจีนในเดือนต่างๆ ยังปรากฏให้เห็นทุกวันนี้

ศาลเจ้าเก่าแก่ที่สำคัญได้แก่ ศาลเจ้าแม่ตัวเนี้ย (อาเนี้ย) ที่ตำบลท่าคา อำเภออัมพวา ศาลเจ้าแม่จ้วยว้ยเนี้ย หรือเจ้าแม่ตันไทร ที่บ้านดอนมะโนรา ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที [ก้านวิชัย จันทรและนายยอด จันทร, 2 และ 20 เมษายน 2552] และศาลเจ้าอาม้า ที่บ้านอาม้าพัฒนา ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที [วิชัย ลิ้มอ้อม, 2 เมษายน 2552] ล้วนเป็นศาลเจ้าเก่าแก่กว่าร้อยปี ที่ผู้คนชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยให้ความเคารพนับถือมากในปัจจุบัน

ภาพที่ 10 : ศาลเจ้าแม่ตัวเนี้ย ตำบลท่าคา (เก็บข้อมูลวันที่ 21 มีนาคม 2552)

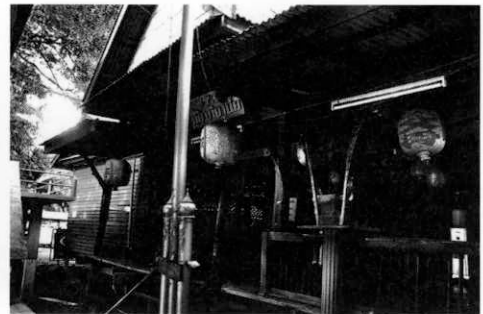
ภาพที่ 11 : บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าแม่ตัวเนี้ย ตำบลท่าคา (เก็บข้อมูลวันที่ 21 มีนาคม 2552)

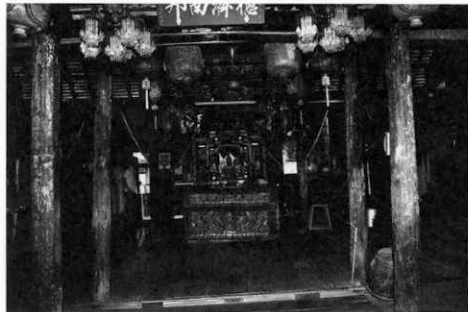
ภาพที่ 12 : ภายในศาลเจ้าแม่ตัวเนี้ย ตำบลท่าคา

ภาพที่ 13 : องค์เจ้าแม่ตัวเนี้ย

ภาพที่ 14 : ศาลเจ้าแม่จู้บ้วยเนี้ย ตำบลคอนมะโนรา อาคารเป็นเรือนไทย

ภาพที่ 15 : สถาปัตยกรรมเรือนไทยของศาลเจ้าแม่จู้บ้วยเนี้ย (เก็บข้อมูลวันที่ 1 เมษายน 2552)

ภาพที่ 16 : องค์เจ้าแม่จู้บ้วยเนี้ย

ลักษณะเด่นที่สำคัญของศาลเจ้าทั้งสามแห่งนี้ นอกจากความเก่าแก่แล้วยังเป็นศาลเจ้าที่มีอาคารไม้รูปทรงลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นเรือนไทย ซึ่งหาได้เฉพาะบริเวณนี้และจังหวัดสมุทรสงครามเท่านั้น ภายในศาลจะประกอบด้วย**ซุ้มประธาน**ไว้รูปเคารพของเทพจีนองค์สำคัญและเทพองค์รอง เทพประธานหลักที่สำคัญ ได้แก่ องค์อานี้ (ศาลเจ้าแม่ตัวเนี้ย) องค์เจ้าแม่จู้บ้วยเนี้ย (ศาลเจ้าแม่จู้บ้วยเนี้ย) และองค์อาม้า (ศาลเจ้าอาม้า) นอกจากนี้ภายในศาลแต่ละศาลจะมีมุมด้านข้างหนึ่งของซุ้มประธานหลักจะเป็น**ซุ้มพระพุทธรูป** แสดงให้เห็นถึงการประสมประสานกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมจีนกับวัฒนธรรมไทยอย่างแน่นแฟ้น ลักษณะพิเศษนี้ยังคงดำรงอยู่ให้เห็นอย่างชัดเจน

ภาพที่ 17 : ศาลเจ้าอาม้า ตำบลดอนมะโนรา (อาคารเรือนไทย)

ภาพที่ 18 : สถาปัตยกรรมเรือนไทยของศาลเจ้าอาม้า (เก็บข้อมูลวันที่ 2 และ 3 เมษายน 2552)

ภาพที่ 19 : องค์อาม้า (เก็บข้อมูลวันที่ 2 และ 3 เมษายน 2552)

ภาพที่ 20 : ชุ่มพระพุทธรูปภายในศาลเจ้าอาม้า (เก็บข้อมูลวันที่ 2 และ 3 เมษายน 2552)

ครั้งใดที่ศาลเจ้าจัดให้มีงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จะต้องจัดให้มีพิธีสงฆ์แบบไทยด้วยเป็นส่วนหนึ่งทุกครั้ง โดยจะมีการนิมนต์พระสงฆ์จากวัดไทยบริเวณใกล้เคียง เช่น วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส วัดมณีสวรรค์ และวัดดอนมะโนรา ไปสวดมนต์ประกอบพิธีด้วยเสมอ

ความผูกพันของสังคมชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน โดยเฉพาะย่านตำบลท่าคา (อำเภออัมพวา) ต่อเนื่องขึ้นไปถึงย่านตำบลดอนมะโนรา (อำเภอบางคนที) จึงเป็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวไทยกับชาวจีนมาช้านาน ต่างพึ่งพาอาศัยกัน นานวันชาวจีนเหล่านั้นค่อยๆ ผสมกลมกลืนความเป็นไทยไว้มาก โดยเฉพาะรูปร่างอาคารของศาลที่เป็นเรือนไทยทำด้วยไม้ กลมกลืนกับธรรมชาติและวิถีชีวิตชาวสวน ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือให้เรียนรู้ศึกษาได้ที่จังหวัดสมุทรสงคราม

ดังนั้นจากการศึกษาการตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ วิถีชีวิต และความเชื่อของชุมชนชาวสวนบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนดังที่กล่าวมาแล้ว แสดงว่าชาวจีนน่าจะเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการบุกเบิกการทำสวนแบบดั้งเดิม ที่เรียกว่า สวนเตียน และอาจจะเป็นผู้นำในการเอาวัฒนธรรมการทำสวนแบบยกร่องมาสู่ระบบนิเวศแบบที่มีดินล็กจืดล็กเค็ม และพื้นที่ราบลุ่มที่เต็มไปด้วยเครือข่ายสายน้ำ เช่นจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน

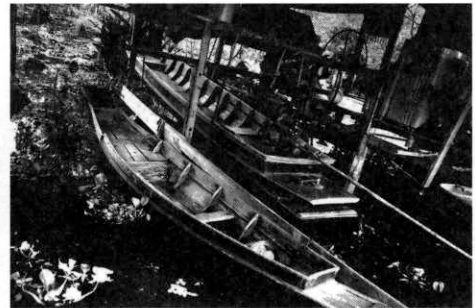
วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวนไทย

การเป็นชาวสวนต้องเป็นคนขยันและอดทน ต้องตื่นแต่เช้าเข้าสวน มีงานทำตลอดทั้งวัน นับตั้งแต่การเตรียมดิน การเพาะพันธุ์ การปลูก การจัดการกับระบบน้ำ การดูแลรักษาและการเก็บผลผลิต การทำสวนจึงเป็นงานหนัก ชาวสวนจึงมักได้รับการยกย่องว่าเป็นคนขยัน

ชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนมักมีบ้านสวนเป็นเรือนไม้สองชั้น ใต้ถุนสูง บ้านสวนจึงเรียงรายอยู่ริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ การคมนาคมส่วนใหญ่ ใช้เรือเป็นพาหนะ ทุกบ้านจึงมีอูเรือ (ที่จอดเก็บเรือ) มีท่อน้ำหน้าบ้าน

ภาพที่ 21 : บ้านสวน

ภาพที่ 22 : อูเรือ (เก็บข้อมูลวันที่ 2 เมษายน 2552)

ความใกล้ชิดกับธรรมชาติทำให้ชาวสวนไทยในอดีตมักมีความเชื่อก่อนลงสวน คือ ก่อนจะทำการเพาะปลูกพืชเริ่มแรกต้องมีการไหวศาลในสวนเพื่อให้เกิดสิริมงคล พืชผลดี สวนส่วนใหญ่จึงมักมีศาลสองศาล ศาลหนึ่งคือศาลพระภูมิ (มีเสาเดียว) และศาลเจ้าที่ (มีสี่เสา) และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำการไหวศาลอีกครั้ง [วันซุส น้อยสุวรรณ, เมษายน 2552]

แต่ปัจจุบันชาวสวนหลายบ้านเปลี่ยนมาเป็นการ**ไหว้ทำบุญสวน** ในช่วงวันสงกรานต์หรือประมาณวันที่ 10 เมษายนของทุกปีแทน การไหว้ทำสวนนี้ชาวบ้านเรียกว่า **การทำบุญสวน** [บุญเลิศ มโนเวชพันธ์, 13 มิถุนายน 2552] ชาวสวนไทยเชื้อสายจีนได้รับวัฒนธรรมนี้ไปแต่มักเป็นการไหว้ตอนตรุษจีน

ในอดีตหลายวัดจะมีงาน**สลากภัต** ซึ่งก็คือการทำบุญด้วยผลไม้ที่มีตามสวนเมื่อถึงฤดูที่เก็บเกี่ยวแล้ว ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมของชาวสวน ปัจจุบันยังพอปรากฏให้เห็น เช่น ที่วัดบางน้อย ตำบลจอมปลวก อำเภอบางคนที เป็นต้น [เจ้าอาวาสวัดบางน้อย, 13 มิถุนายน 2552]

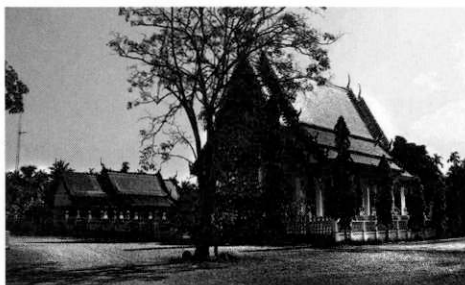
ชาวสวนไทยล้วนนับถือพุทธศาสนา ต่างศรัทธาและทำบุญวัดใกล้บ้านหรือวัดที่บรรพบุรุษนิยมทำบุญ งานประเพณีทำบุญที่สำคัญ ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น **วัดที่สำคัญย่านตำบลท่าคาและตำบลดอนมะโนรา ได้แก่ วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส** (เดิมชื่อ วัดวิหาร) **วัดมณีสรรค์** (เดิมชื่อวัดประชุมราษฎร์ศรัทธาธรรมหรือวัดตากแดด) และ**วัดดอนมะโนรา** วัดเหล่านี้มีอายุเก่าแก่นับกว่าร้อยปี หรืออย่างน้อยในสมัยต้นรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 23 : วัดดอนมะโนรา ตำบลดอนมะโนรา

ภาพที่ 24 : วัดมณีสรรค์ ตำบลท่าคา

ภาพที่ 25 : วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส ตำบลท่าคา

ชาวสวนย่านตำบลท่าคา ตำบลดอนมะโนราและตำบลอื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม ตอนบนก็เช่นเดียวกับชาวสมุทรสงครามทั่วไปที่ต่างมีความศรัทธาในหลวงพ่อบ้านแหลม แห่งวัดเพชรสมุทรวรวิหาร (เดิมชื่อวัดบ้านแหลม) ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวสวนมักจะหาเวลาว่างๆ เดินทางไปกราบไหว้หลวงพ่อบ้านแหลมเสมอๆ นอกจากนี้ด้วยความศรัทธาในหลวงพ่อบ้านแหลม ชาวสวนต่างมักจะพยายามจำลององค์หลวงพ่อบ้านแหลมซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร (หล่อด้วยทองเหลือง) ไปประดิษฐานที่วัดของชุมชนตนเพื่อไว้สักการบูชา เป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เช่น ที่วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส วัดมณีสรณ์ (ในตำบลท่าคา) และวัดดอนมะโนรา (ในตำบลดอนมะโนรา) โดยเชื่อว่าจะลดบันดาลให้ปราศจากโรคภัยและพบแต่ความสำเร็จในชีวิต

โดยเฉพาะที่วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส นอกจากจะมีการจำลองหลวงพ่อบ้านแหลมมาประดิษฐานไว้ที่วัดแล้ว ยังเกิดมีร่างทรงหลวงพ่อบ้านแหลม มีการประทับทรงองค์หลวงพ่อบ้านแหลม (หมายถึง การประทับทรงองค์เทวดาที่รักษาร่ององค์หลวงพ่อบ้านแหลม) เพื่อรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยและความเดือดร้อนมานานหลายสิบปีแล้ว จึงเกิดเป็นความเชื่อและวิธีปฏิบัติกันมานานว่าผู้ที่จะมีรักษาหรือมีเรื่องทุกข์ร้อนควรไปนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลมองค์จริงก่อนเพื่อไหว้และบอกกล่าวทุกข์ของตน หลังจากนั้นจึงจะมาทูลร่างทรงที่วัดเทพประสิทธิ์ฯ เมื่อหลวงพ่อบ้านแหลมประทับทรงแล้วจะช่วยรักษาโรคภัยหรือความเดือดร้อนทั้งหลายได้ ร่างทรงของหลวงพ่อบ้านแหลมนี้ในอดีตมีแห่งเดียวที่วัดนี้ และเชื่อกันว่าผู้ที่จะมาเป็นร่างทรงมักจะเป็นผู้ที่หลวงพ่อบ้านแหลมเลือกเองทั้งสิ้น [ยายอำพัน คำหอม, 3 เมษายน 2552]

ภาพที่ 26 : วัดเพชรสมุทรวรวิหารและหลวงพ่อบ้านแหลม อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
ที่มา : เทพ สุนทรสารทูล.ประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม

ในอดีตการประทับทรงจะมีเฉพาะวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ จะไม่มีการประทับทรงในวันพระ ปัจจุบันการประทับทรงที่วัดนี้โดยจะมีการทรงในพระวิหารเพียงปีละ 2 ครั้ง คือในเดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ และกลางเดือน 12 เท่านั้น เนื่องจากเกิดการแยกตัวไปตั้งสำนักทรงหลวงพ่อบ้านแหลมขึ้นภายนอกวัดเมื่อราว 10 ปีที่ผ่านมา

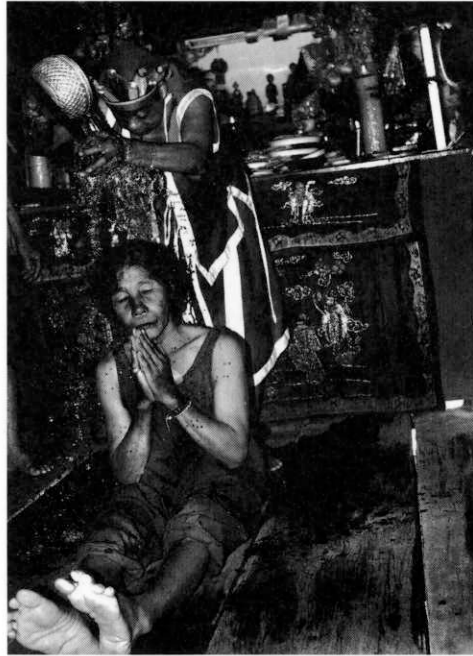
ชาวสวนทั้งตำบลท่าศาลาแลแวกโดยรอบและที่ห่างไกลต่างเชื่อมั่นศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบ้านแหลมสืบมาจนทุกวันนี้ เป็นการสะท้อนวิถีชีวิตวัฒนธรรมสังคมชาวสวนที่พึ่งพาธรรมชาติและเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

ภาพที่ 27 : หลวงพ่อบ้านแหลมจำลองที่วัดเทพประสิทธิ์คณาวาส ตำบลท่าศาลา

นอกจากนี้บางครั้งชาวสวนไทยบางคนยังมีความเชื่อและนับถือเทพของชาวจีนอีกด้วย จึงไปกราบไหว้ศาลเจ้าจีนและบางคนยังเชื่อเรื่องการทรงเจ้ารักษาโรคด้วยเช่นกัน เช่น ชาวสวนไทยย่านศาลเจ้าอาม้า ตำบลดอนมะโนราจำนวนไม่น้อยต่างเชื่อมั่นศรัทธาในองค์อาม้าที่จะคอยช่วยเหลือให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้มีโชคลาภ และสามารถทำนายทายทักได้ จึงพากันไปรดน้ำมนต์ ให้ร่างทรงที่ศาลเจ้าอาม้าทำพิธีรักษาโรคภัยไข้เจ็บ หรือสะเดาะเคราะห์ให้ [นายสรรค์ เจียมสมชาติ คนทรงของศาลเจ้าอาม้า, 20 เมษายน 2552] เป็นต้น

ส่วนชาวสวนไทยเชื้อสายจีนนอกจากจะยึดมั่นกราบไหว้เทพต่างๆ ที่ประจำอยู่ตามศาลเจ้าประจำถิ่นของตน และยังยึดถือในประเพณีพิธีกรรมแบบจีนตามบรรพบุรุษของตนแล้ว ชาวสวนไทยเชื้อสายจีนยังนิยมไปทำบุญวัดไทย ร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับชาวสวนไทยทั่วไปอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

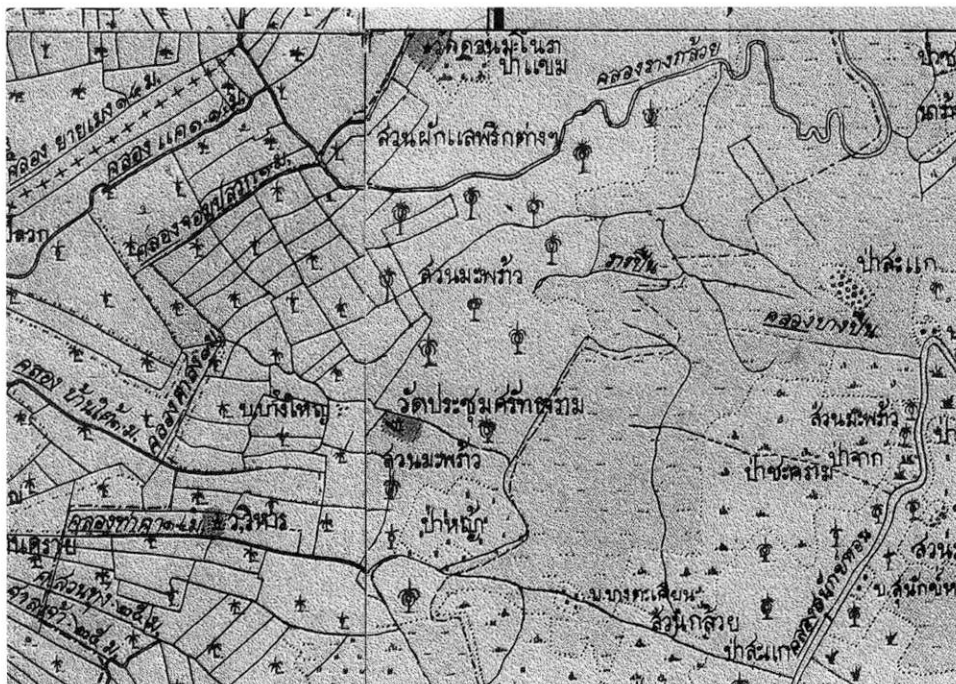

ภาพที่ 28 : ภาพเจ้าแม่อำมรกำลังรักษาโรคให้หญิงชาวบ้านคนหนึ่งด้วยการอาบน้ำมันตักเก็บข้อมูล ณ ศาลเจ้าอำมร ตำบลดอนมะโนรา, 3 เมษายน 2552

สังคมชาวสวนสมุทรสงครามตอนบนที่ประกอบด้วยทั้งชาวสวนไทยและชาวสวนไทยเชื้อสายจีนจึงมีวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติ ถึงจะยึดมั่นศรัทธาในพุทธศาสนาและองค์เทพเจ้าเงินแล้ว ชาวสวนย่านนี้จำนวนไม่น้อยในปัจจุบันยังคงมีความเชื่อในอำนาจธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ทำให้สังคมชาวสวนย่านนี้ผูกพันรวมกลุ่มกันเป็นปึกแผ่น ต่างพึ่งพากัน เอื้ออาทรต่อกัน อยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ และเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะชาวสวนจีนได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชาวสวนไทยไปอย่างเห็นได้ชัด นับเป็นลักษณะเด่นและพิเศษของสังคมชาวสวนย่านจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนที่ยังดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้

ชาวสวนกับการแลกเปลี่ยนและการค้า

จากแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ. 2456 จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติพบว่าพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามสมัยนั้นมีทั้งสวนเตียน (สวนพีชล้มลุก) เช่น สวนผักและพริก และสวนผลไม้ เช่น มะพร้าว อยู่บริเวณตอนบนของจังหวัดสมุทรสงครามล้วนเป็นการทำสวนแบบयर่อง ดังที่กล่าวมาแล้ว ผลผลิตจากสวนนอกนอกจากจะพอเพียงบริโภคในครัวเรือนแล้วยังสามารถนำไปแลกเปลี่ยนและค้าขายได้

ภาพที่ 29 : กจช. แผนที่นครไชยศรี พ.ศ. 2456 (ผ. กบค. 2-(4-2))

จากหนังสือ**สมุทรสาขบุรี** ซึ่งเป็นบันทึกของทางราชการมณฑลราชบุรีในปี พ.ศ. 2468 อันเป็นช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ได้กล่าวถึงผลผลิตที่สำคัญๆ ของจังหวัดสมุทรสงครามไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะมะพร้าวและน้ำตาลมะพร้าว

มะพร้าวจะมีการจำหน่ายขายเป็นลูกๆ [ฉลอง สุนทรวาณิชย์ (บรรณาธิการ), 2550 : 93-94] และใน**สมุทรสาขบุรี**ระบุว่าแหล่งใหญ่ที่รับซื้อมะพร้าวเป็นลูกๆ จากสมุทรสงคราม คือ **ตลาดปากคลองบางกอกใหญ่** กรุงเทพฯ

ส่วน**น้ำตาลมะพร้าว**ของ**จังหวัดสมุทรสงคราม**มีชื่อมาก จังหวัดสมุทรสงครามตอนบนเป็นแหล่งปลูกมะพร้าวมากที่สุดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 จังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่สามารถผลิตน้ำตาลมะพร้าวได้มากที่สุด ในมณฑลราชบุรี ชาวสวนมะพร้าวทุกคนจะทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพื่อส่งขาย น้ำตาลมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงครามจึงค่อยๆ ขยายตัวและเป็นที่ต้องการของตลาดทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

ภาพที่ 30 : โรงเคี้ยวตาลและน้ำตาลมะพร้าว

ภาพที่ 31 : หม้อตาลที่พิพิธภัณฑ์ตั้งเชียงใหม่ ที่ตลาดคลองบางน้อยนอก

ภาพที่ใส่น้ำตาลในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่าหม้อตาลหรือหม้อใส่น้ำตาล ปรากฏในเอกสารสมุตราษฎ์บุรีระบุนว่ามีโรงงานผลิตหม้อตาลบางโรงงานนั้นตั้งอยู่ในจังหวัดสมุทรสงคราม [อ้างอิง : 109-113]

ภาพที่ 32 : ภาพการเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าวและหม้อตาล
ที่มา : สมุดราชบุรี (ฉบับตีพิมพ์ปี 2550), หน้า 207

ส่วน**พืชสวนเตียน**บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่ ยาจิต ผัก พริก หอม และกระเทียม นับเป็นสินค้าที่สำคัญ ผลิตส่งขายทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด

ยาจิตในอดีตเป็นพืชที่ปลูกกันมากในพื้นที่สมุทรสงครามตอนบนโดยเฉพาะในอำเภอบางคนที **ผู้ปลูกมักเป็นชาวจีน**และชาวไทยเชื้อสายจีน การปลูกยาจิตจะปลูกตามร่องสวน มักปลูกไปพร้อมๆ กับพริก หอม กระเทียมและผักต่างๆ ที่สับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ยาจิตเป็นพืชที่ต้องการน้ำหล่อเลี้ยงตลอด [พระยาคณาทรบดี จางวางโท (2467), 2550 : 102]

ต้นยาจิตเมื่อมีอายุราว 3 เดือนก็ออกดอก จึงได้เวลาตัดใบไปหั่น แล้วนำไปใส่แผงตากให้แห้ง พอได้ที่ก็เก็บเรียงเป็นแผ่นๆ เวลาขายจะนับขายเป็นร้อย **ยาจิตมีลักษณะคล้ายยาเส้น ใช้สำหรับกินกับหมากพลูในอดีต** ยาจิตจึงนับเป็นสินค้าที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน ตลาดซื้อขายยาจิตที่สำคัญในอดีต คือ **ตลาดคลองสะพานหัน** ในกรุงเทพฯ [อ้างแล้ว : 102-103]

ปัจจุบันพริก หอม กระเทียม และยาจิต ซึ่งเป็นพืชหลักของสวนเตียนเริ่มหมดไป พร้อมๆ กับการค่อยๆ เลิกทำสวนเตียน สวนเตียนที่ยังคงมีอยู่บ้างในพื้นที่ตำบลดอนมะโนรา ส่วนพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนเปลี่ยนไปปลูกมะพร้าวและผลไม้แทน เนื่องจากการทำสวนเตียนในระยะหลังมีต้นทุนสูง ราคาพืชผลไม่คงที่ต้องอาศัยแรงงานในครอบครัว สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะดินเค็มเพราะน้ำเค็มรุก ส่งผลให้ปลูกพืชบางชนิดไม่ได้ ความหลากหลายของพืชในสวนเตียนที่ยังคงอยู่จึงลดลง

ภาพที่ 33 : สวนเตียน : ยาจีด

ภาพที่ 34 : ต้นยาจีด

ภาพที่ 35 : การหั่นใบยาจีดด้วย
อุปกรณ์มีด และ “ม้า”

ภาพที่ 36 : การตาก

ภาพที่ 37 : การพับเป็นแผ่น

ภาพที่ 38 : ยาจีดทานกับหมากและพลู

ภาพที่ 39 : ทุกวันนี้ชาวสวนยังนำหามกและยาจิตพายเรือมาขายยังตลาดน้ำท่าคาและดอนมะโนรา

ภาพที่ 40 : ชาวสวนพายเรือนำพริก หอม กระเทียมผัก และผลไม้มาขายที่ตลาดท่าคาและตลาดน้ำดอนมะโนรา

การทำสวนเมื่อได้ผลผลิตชาวสวนจะนำผลผลิตที่เป็นส่วนเกินจากการมีไว้บริโภคแล้ว ออกแลกเปลี่ยนและทำการค้าขายทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน

การค้ากับภายนอก ในอดีตชาวสวนย่านจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนมักเดินทาง รอนแรมเป็นครั้งเดือนหรือเกือบเดือน เพื่อนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนค้าขายไกลๆ เช่น นำผลผลิต ใส่เรือพายออกไปตามคลองดำเนินสะดวก เข้าคลองภาษีเจริญมาขายยังตลาดต่างๆ ในกรุงเทพฯ ทั้งตลาดภาษีเจริญ ตลาดพลู ตลาดปากคลองบางกอกใหญ่ ตลาดปากคลองตลาด ตลาดท่าเตียน และตลาดทำน่านาร่วงค์ เป็นต้น [จรรยา เจือไทย, 3 เมษายน 2552]

การค้าขายแลกเปลี่ยนภายใน ในอดีตมักเกิดขึ้นในลักษณะนัดหรือตลาดน้ำเป็นจุดๆ เช่น ตลาดน้ำท่าคา ตลาดน้ำดอนมะโนรา ตลาดน้ำบางน้อยใน ตลาดน้ำบางน้อยนอก ตลาดน้ำอัมพวา และตลาดน้ำบางนกแขวก เป็นต้น

ในอดีตชาวสวนจะกำหนดวันนัดในจุดนัดต่างๆ ตามข้างขึ้นและข้างแรม การขึ้นลงของน้ำเพื่อความสะดวกในการสัญจร เช่น ที่ตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภออัมพวาและตลาดน้ำดอนมะโนรา ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนทีจะนัดขึ้นและแรม 2 ค่ำ 7 ค่ำ และ 12 ค่ำ เป็นต้น ชาวสวนในย่านท่าคาและที่อื่นๆ จะพากันนำผลผลิตในสวนตนออกมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเป็นประจำด้วยความคุ้นเคย บางรายมาจากที่ไกลๆ เช่น จากจังหวัดราชบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดสมุทรสาคร นำผลผลิตจากที่ดอนและของทะเลรวมทั้งสินค้าจากกรุงเทพฯ พายเรือรอนแรมมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันตามนัดหรือตลาดน้ำต่างๆ ในจังหวัดสมุทรสงครามเป็นประจำเช่นกัน [อาจารย์สัจด์ ใจพรหม, 13 มิถุนายน 2553]

เมื่อการค้าขายตัวขึ้น จุดนัดที่เจริญขึ้นบางแห่งมักขยายพื้นที่ไปสร้างตลาดบนบกริมคลองหรือริมปากคลองซึ่งเกิดขึ้นหลายแห่งในราวสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เช่น **ตลาดน้ำอัมพวา และตลาดน้ำบางน้อยนอก**ซึ่งอยู่บริเวณปากคลองอัมพวาและปากคลองบางน้อย เป็นต้น บางตลาดจะอยู่ริมคลองที่เป็นจุดนัดพบกันทางน้ำ เช่น **ตลาดน้ำบางน้อยใน**อยู่ริมคลองบางน้อย (จุดติดกับคลองยายแพ่งและคลองบ้านไต้) เป็นต้น [อาจารย์บุญเลิศ มโนเวชพันธุ์, 13 มิถุนายน 2552] ตลาดเหล่านี้มีลักษณะเป็นตลาดบกมีน้ำสร้างเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นเดียวบ้างสองชั้นบ้าง ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและร้านค้าขายด้วยในขณะเดียวกัน เจ้าของท้องแถวเหล่านั้นมักเป็นชาวจีน ผู้เช่าอยู่อาศัยและค้าขายก็มักเป็นชาวจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถึงวันนัดชาวสวนทั้งใกล้และไกลรวมทั้งพ่อค้าแม่ค้าจะพายเรือออกมาที่ตลาดเหล่านี้จึงมีกิจกรรมการซื้อขายกันทั้งบนบกและริมน้ำที่เรือพ่อค้าแม่ค้ามาชุมนุมแลกเปลี่ยนค้าขายกันตามนัด

ชาวสวนย่านตำบลท่าคาและตำบลดอนมะโนราในอดีตต่างก็เคยนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนซื้อขายยังตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำบางน้อยนอก และตลาดน้ำบางน้อยใน ซึ่งเมื่อการคมนาคมทางบกเจริญทำให้การคมนาคมทางน้ำซบเซา ตลาดน้ำทั้งสามแห่งนี้จึงซบเซาลงไปราว 30-40 ปี ปัจจุบันกำลังได้รับการฟื้นฟู โดยเฉพาะตลาดน้ำอัมพวา กำลังอยู่ในความนิยมของนักท่องเที่ยวมากในขณะนี้

อย่างไรก็ตามปัจจุบันตลาดน้ำท่าคาและตลาดน้ำดอนมะโนรายังคงเป็นตลาดน้ำที่นัดตามวิถีชีวิตชาวสวนที่นัดกันตามขึ้นและแรม 2 ค่ำ 7 ค่ำและ 12 ค่ำ เพื่อนำผลผลิตมาพบปะแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในท้องน้ำตามจุดนัด โดยมีได้มีเรือนแถวบนบกและลิบมาจนปัจจุบัน

ภาพที่ 41 : ตลาดน้ำอัมพวา

ภาพที่ 42 : ตลาดน้ำบางน้อย (นอก)

ภาพที่ 43 : ตลาดน้ำบางน้อย (ใน)

ภาพที่ 44 : ตลาดน้ำท่าคา

ภาพที่ 45 : ตลาดน้ำดอนมะโนรา

การซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดน้ำในอดีตจะใช้วิธีการนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรงโดยจะตกลงกันตามความพอใจ เช่น การนำเอาพืชผักแลกกับกะปิคลองโค่น หอม และกระเทียมซึ่งถือเป็นของแพงแลกกับของทะเลพวกกุ้ง ปู ปลา เป็นต้น [นายประกิจ ธนกกุล, 19 ธันวาคม 2551] แสดงให้เห็นว่าชาวสวนย่านนี้อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาช้านาน แต่ปัจจุบันลักษณะการแลกเปลี่ยนเช่นนี้เริ่มหมดไป และเปลี่ยนไปใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทน

ภาพที่ 46 : เรือแม่ค้าของแห้ง กะปิ และของทะเลแห้ง

ชาวสวนสมุทรสงครามตอนบนกับการเปลี่ยนแปลง

จังหวัดสมุทรสงครามก็เช่นเดียวกับพื้นที่หลายๆ ส่วนของประเทศไทยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตของเศรษฐกิจเป็นหลัก และมุ่งสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรมอันเป็นการทวนกระแสสังคมแบบชาวสวนเช่นชาวสมุทรสงครามอย่างสิ้นเชิง

จังหวัดสมุทรสงครามเป็นชุมชนชาวสวน บ้านสวน ที่อาศัยการคมนาคมทางน้ำ ที่เป็นเครือข่ายสายน้ำมาช้านาน น้ำนำมาซึ่งความร่มเย็นชุ่มฉ่ำแก่สวน พืชพรรณ ชีวิตสัตว์ และผู้คน ทำให้ระบบนิเวศสมดุล ยังประโยชน์และความสุข

เมื่อรัฐบาลใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา คือนับแต่ปี พ.ศ. 2504 เกิดการสร้างถนนหนทางหลายสายทยอยเข้าสู่สังคมบ้านสวนริมน้ำ เช่น ถนนพระราม 2 ถนนเข้าสู่พื้นที่สวนในอำเภออัมพวาและอำเภอบางคนที ทำให้การคมนาคมทางน้ำค่อยๆ ลดความสำคัญลงมาก ตลาดน้ำหลายแห่งซบเซาลง ทั้งตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำบางน้อยนอก ตลาดน้ำบางน้อยใน ตลาดน้ำบางนกแขวก ตลาดน้ำท่าคา และตลาดน้ำดอนมะโนรา

ปัจจุบันจึงมีความพยายามรื้อฟื้นตลาดน้ำหลายแห่งขึ้นมาใหม่ แต่มักเป็นไปในรูปแบบเพื่อการท่องเที่ยวมากกว่าการเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ยกเว้นตลาดน้ำท่าคาและตลาดน้ำดอนมะโนราที่ชาวบ้านยังพยายามรักษาวินัยชีวิตชาวสวนและตลาดน้ำดั้งเดิมไว้ ทุกวันนี้ตลาดน้ำท่าคาและตลาดน้ำดอนมะโนรายังคงนัดตามข้างขึ้นและข้างแรม 2 ค่ำ 7 ค่ำ และ 12 ค่ำอยู่ แต่การพยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวกำลังจัดตั้งให้ชาวสวนมานัดวันเสาร์และอาทิตย์เพิ่มเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว จึงเกิดคำถามว่าสมควรหรือไม่

ภาพที่ 47 : ตลาดน้ำท่าคา

ภาพที่ 48 : ตลาดน้ำดอนมะโนรา

การสร้างเขื่อนหลายเขื่อนบริเวณตอนบนของแม่น้ำแม่กลอง เช่น เขื่อนศรีนครินทร์ (พ.ศ. 2520) เขื่อนวชิราลงกรณ์ (พ.ศ. 2523) เขื่อนท่าทุ่งนา (พ.ศ. 2528) และการสร้างประตูน้ำเปิดปิดหลายแห่งตามลำคลองต่างๆ ทำให้ระบบนิเวศเริ่มเปลี่ยนแปลง ไม่มีน้ำหลากท่วมเพื่อจะนำปุ๋ยมาทำให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์ ไม่เกิดภาวะที่เรียกว่า **“น้ำมาปลากินมด น้ำลตมดกินปลา”** ที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ น้ำเค็มเริ่มไหลย้อนลึกเข้าสู่ตอนในส่งผลต่อการทำสวนแบบดั้งเดิมต้องค่อยๆ เลิกไปจำนวนมาก ดังเช่นในพื้นที่บริเวณอำเภออัมพวาโดยเฉพาะที่บริเวณตำบลท่าคาต้องค่อยๆ เลิกทำสวนเตียนไปเมื่อราว 30 ปีที่ผ่านมา แล้วหันมาทำสวนมะพร้าวเป็นหลักและเคียนน้ำตาล ปัจจุบันย่านตำบลท่าคา อัมพวาอัมพวาจึงเป็นย่านที่ปลูกมะพร้าวและผลิตน้ำตาลมะพร้าวมากแห่งหนึ่งของจังหวัดสมุทรสงคราม และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเกือบทั้งประเทศ [นายจรรยา เจือไทย, 3 เมษายน 2552]

ภาพที่ 49 : สวนมะพร้าวที่ตำบล ทำคานปัจจุบัน ภาพที่ 50 : สวนเตียนที่ตำบลดอนมะโนราในปัจจุบัน

ส่วนพื้นที่เหนือตำบลท่าคาคือ ตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนทีก็เช่นเดียวกัน ในอดีตเป็นแหล่งทำสวนเตียนขนาดใหญ่ เมื่อประสบกับปัญหาจากการพัฒนาประเทศดังกล่าว ทำให้การทำสวนเตียนค่อยๆ เลิกไป

สวนเตียนที่ตำบลดอนมะโนราทุกวันนี้ มักจะปลูกพืชประเภท พริก ยาสูบ ถั่วฝักยาว แตงกวา กระเพรา โหระพา ผักชี พัก และแซมด้วยกล้วย มะละกอ ไม่มีการปลูก หอม กระเทียม เช่นแต่ก่อน การทำสวนเตียนที่ยังคงอยู่เฉพาะที่ตำบลดอนมะโนราสาเหตุที่สำคัญ เพราะชาวสวนเตียนเหล่านี้มักเป็นผู้ที่สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษตั้งแต่รุ่นปู่ ยาย ตา ยาย และยังรักที่จะทำอาชีพนี้อยู่ ทั้งๆ ที่ปัญหาการทำสวนเตียนทุกวันนี้รุนแรงขึ้น เพราะแมลงศัตรูพืชลงหนัก ต้องใช้สารเคมีที่ราคาแพงขึ้น ดินไม่อุดมสมบูรณ์ดังก่อน ต้องใช้ปุ๋ยเคมีช่วย ทำให้ต้นทุนในการทำสวนสูง ในขณะที่ราคาพืชผักต่ำ ทำให้กำไรน้อยหรือบางครั้งต้องประสบภาวะขาดทุน นอกจากนี้การทำสวนเตียนจำเป็นต้องใช้แรงงานในครอบครัวหลายคน แต่ปัจจุบันหลายครอบครัวเริ่มมีสมาชิกออกไปทำงานภายนอกทำให้ขาดแรงงานการทำสวนไป [คุณวินัย และคุณวรรณนา ใจรัก, 21 เมษายน 2552] จึงเป็นภาวะที่อาชีพสวนเตียนที่เหลืออยู่แห่งเดียวของจังหวัดสมุทรสงครามตอนบน คือ ที่ตำบลดอนมะโนรากำลังจะต้องล่มสลายไปในที่สุดหรือไม่

อย่างไรก็ตามทุกวันนี้ชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนรวมทั้งตำบลท่าคาคือ อำเภอมะนังและตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที ที่ล้วนที่มีบรรพบุรุษทำสวน มีการสืบทอดภูมิปัญญาต่อกันมานับตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยายมาต่างยังยึดในการทำสวน รักการทำสวน และภาคภูมิใจที่เกิดมาเป็นชาวสวน

ภาพที่ 51 : บ้านสวนริมน้ำ

วัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดสมุทรสงครามตอนบนที่ยังดำรงอยู่จนทุกวันนี้ กำลังเผชิญหน้าและได้รับการท้าทายจากกระแสแห่งการพัฒนาที่ไร้ทิศทาง มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญทางวัตถุเกินความจำเป็นกำลังรุกเข้ามาทุกที ชาวสวนจะปรับตัวและตั้งรับอย่างไร จึงจะยังคงยืนหยัด ดำรงวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่สะสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษให้คนรุ่นลูกหลานได้ภาคภูมิใจ

หลายภาคส่วนควรให้ความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่า ควรเรียนรู้สร้างความเข้าใจจากภายในเพื่อนำไปสู่การหาทางและวางแผนพัฒนาอย่างเหมาะสม มีเอกภาพ มองประโยชน์ของชุมชนและความสุขของสังคมโดยรวมเป็นที่ตั้ง

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ.
วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสมุทรสงคราม.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2543.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
เที่ยวชุมชนอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัด
สมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ : หน่วยวิจัยการอนุรักษ์
 และฟื้นฟูชุมชน, 2549.
- โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
แผนที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมจังหวัด
สมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและ
 แผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2537.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เสด็จ**
ประพาสต้น ในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : อักษร
 เจริญทัศน์, 2545.
- พระยาคทาธรบดี จางวางโท. **สมุทรสาปบุรี,** จัดพิมพ์
 เนื่องในการแสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ของหอ
 มณฑลราชบุรี ในวันที่ 23 มกราคม 2467. ตี
 พิมพ์ครั้งที่ 2 โดย สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่นไทย
 ร่วมกับสถาบันจักรวาลวิทยา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
 พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550.
- เทพ สุนทรสารทูล. **เสด็จประพาสเมืองสมุทรสงคราม.**
 (พิมพ์เนื่องในวาระครบ 6 รอบของขุนนิกรนรา
 รักษ์) ม.ป.ท., 2512.
- วัลภา บุรุษพัฒน์. **ชาวจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ :
 แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, 2547.
- สกินเนอร์, จี. วิลเลียม. **สังคมจีนในประเทศไทย :**
ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. ผู้แปล พรณี ฉัตร
 พลรักษ์ และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการ
 ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **กรุงเทพฯ มาจากไหน?** กรุงเทพฯ
 : สำนักพิมพ์มติชน, 2548.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม.**
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2549.
- สุตารา สุจฉายา. **เพื่อความเข้าใจในแผ่นดินราชบุรี.**
 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2541.
- สุรจิต ชिरเวทย์. “น้ำและลม : ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน
 การจัดการระบบนิเวศปากแม่น้ำแม่กลอง,” **นิเวศ**
สามน้ำ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
 แห่งชาติ, 2547.
- สุรจิต ชिरเวทย์ (บรรณาธิการ). **คนแม่กลอง.** พิมพ์
 ครั้งที่ 4. สมุทรสงคราม : หอการค้าจังหวัด
 สมุทรสงคราม, 2549.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมแผนที่ทหารบก. ผ กบค.
 2-(4-2). “แผนที่นครไชยศรี. พ.ศ. 2456.”
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมแผนที่ทหารบก. ผ
 กบค. 5-(10-11). “แผนที่ราชบุรี. พ.ศ. 2455.”
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. แผนที่กรมแผนที่ทหารบก. ผ.
 กบค 1-(2-2). “แผนที่ อัมพวา. สสำรวจ พ.ศ.
 2455 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2499.”

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์นายประทีป ธนิกกุล, 19 ธันวาคม 2551 และ 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดดอนมะโนรา, 1 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ คุณยายลออ แต่งสอน, 1 เมษายน 2552

สัมภาษณ์กำนันวิชัย จันทร, 2 และ 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ นายยอด จันทร, 2 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ คุณยายไสว วรรณศรี, 2 เมษายน 2552

สัมภาษณ์นายวิชัย ลิ่มอิม, 2 เมษายน 2552

สัมภาษณ์นายจรูญ เจือไทย, 3 เมษายน 2552

สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดมณีสรณ์ (พระครูสมุทรชัยคุณ), 3 และ 21 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ พระสมุห์กิตติคม สังวโร วัดเทพประสิทธิ์, 3 และ 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์คุณตาเฉลียว ประชานิยม, 3 เมษายน 2552

สัมภาษณ์คุณยายอำพัน คำหอม, 3 และ 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดดอนมะโนรา(พระครูกิตติสมุทรคุณ), 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์ คุณยายบุญชิ้น ดันแก้ว, 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์คุณนวลตา ขุนทองจับ, 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์นายน้อย ยอดพินิจ, 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์คุณวันชูลี น้อยสุวรรณ, 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์นายหนู (ตลาดบกดอนมะโนรา), 20 เมษายน 2552

สัมภาษณ์นายวินัยละคุณวรรณนา ใจหลัก, 21 เมษายน 2552

สัมภาษณ์อาจารย์สังัด ใจพรหม, 13 มิถุนายน 2552

สัมภาษณ์อาจารย์บุญเลิศ มโนเวชพันธ์, 13 มิถุนายน 2552

A HISTORY OF ORCHARD CULTURE

In the Upper Part of Samudsongkram Province

(Tambon Taka, Amphawa District and Tambon Donmanora, Bangkontee District)

Suphaphorn Jindamaneerojana

Associate Professor, Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

Abstract

"Suan Nok Bang Chang" is located in the upper region of Samudsongkram Province which includes the upper part of Amphawa District and Bangkontee District. The whole area of "Suan Nok Bang Chang" has been an old orchard area since Ayudhaya Period (1893-2310 B.C). the traditional ways of orchard cultivation in this region has been changing with great interest. To study this orchard culture in depth, the researcher chose two specific areas as case studies, namely Tambon Taka, Amphawa District and Tambon Donmanora, Bangkontee District. The research is mainly based on various types of local information (by means of surveying, observing and data collecting from the local informants) and is conducted through the research methodology of local history.

According to the research, Samudsongkram Province is situated on the front of the Gulf of Thailand where Mae Kong River flows across and is also criss-crossed with more than 300 canals and water ways. This helps this province to be a fully fertile region which is well suitable for crop cultivation. However, it is also a flood prone area. Crop cultivation in this region started out to cope with the geographical environment. Local wisdom in cultivating orchards and plantations especially the platform-type ones has therefore been developed.

The cultivators in this region of Samudsongkram Province comprise of both Thai and Chinese-Thai people who have settled down there for many generations. They have all been practicing the traditional local wisdom in crop cultivating. What is special about this region is that these cultivators have created an interesting unique Thai-Chinese orchard culture as a result of a perfect blending of Thai and Chinese expertise, cultures and life styles.

The cultivation of "Suantians" (short term life plants) and orchards in this region of Samudsongkram Province has been changing for during the past 40 years due to the government's development plans which emphasize economic growth by enhancing the industry. Dams have been constructed in the upper part of Mae Klong River and more roads have been built. Samudsongkram, the smallest agricultural area with the platform-type orchards in Thailand, has felt the impact of this industrial progress. As a result, there have been some changes of the orchard culture. Many platform-type "Suantians" in Tambon Taka have totally been replaced with coconut plantations whereas in Tambon Donmanora, the number of platform-type "Suantians" has gradually decreased as the cultivators started to plant coconut palms instead.

The study of the people's way of life and their orchard culture helps to understand how the orchard cultivation has been developed and changed from the past to the present. Furthermore, it helps to understand the life styles and cultures of both the Thai and the Chinese-Thai cultivators who have settled down in the northern part of Samudsongkram Province, especially in Tambon Taka, Amphawa District and in Tambon Donmanora, Bangkontee District. These people are still very proud of their being cultivators.

Keywords : Developed and Change, Suan Nok Bang Chang, Crop cultivating, Suantian, Thai-Chinese Orchard Culture, Floating Market